

La custòdia del territori: una estratègia per a la participació de la societat civil i els propietaris en la conservació i restauració del patrimoni de pedra seca

Jordi Pietx i Colom

Xarxa de Custòdia del Territori

C. Sagrada Família, 7 (Universitat de Vic)

08500 Vic

info@custodiaterritori.org - www.custodiaterritori.org

Resum

Es presenta breument el concepte de la custòdia del territori i alguns exemples d'entitats dedicades a aquesta filosofia de conservació del territori. També s'explica què és i quina tasca porta a terme la Xarxa de Custòdia del Territori. Finalment es formulen algunes reflexions sobre les oportunitats de relació i participació de les entitats de pedra seca en el concepte de custòdia del territori i en la Xarxa de Custòdia del Territori.

Què és la custòdia del territori?

A primera vista podeu pensar que és un nom ben estrany, però ben aviat hi trobareu aquest sentit de respectar, conservar, guardar o tenir cura.

La custòdia del territori és una filosofia de treball per facilitar les iniciatives voluntàries de conservació de la natura, el paisatge i el patrimoni cultural en finques privades i municipals. Iniciatives en què una entitat de custòdia intenta generar la responsabilitat i assessorar els propietaris i els usuaris del territori en la conservació i el bon ús de la terra i els recursos naturals, culturals i paisatgístics. La custòdia comença amb la sensibilització i utilitza diferents estratègies i mecanismes d'acord en col·laboració contínua entre propietaris, usuaris i entitats de custòdia.

La custòdia del territori té els seus orígens ja fa més de 100 anys a Nord-amèrica i a països del nord d'Europa, on es va consolidar

durant els anys 80 del segle XX. Des d'aquell moment la custòdia del territori es començà a difondre arreu del món, i avui és present en més de cinquanta països.

Entitats d'arreu dels Països Catalans s'han interessat per la custòdia i ja la porten a la pràctica mitjançant acords amb propietaris de finques rústiques; acords ben diversos, tant en la forma com en el contingut, que poden anar des de les activitats d'educació i de voluntariat per a la gestió responsable, a acords verbals o escrits de gestió de finques, privats o amb compromís legal públic, o a la cessió de la gestió d'una finca, o fins i tot l'adquisició de drets reals, o la compra de la finca per part d'una entitat de custòdia (vegeu Asensio i altres, 2002). Clarament no s'ha d'entendre com un procés lineal, en el qual la compra sigui l'objectiu final. Això permet que la custòdia sigui una eina utilitzada des de fundacions amb importants recursos, fins a associacions locals basades en el voluntariat, passant per associacions mitjanes que treballen arreu del país. També hi ha entitats públiques, ajuntaments, consorcis i fundacions que utilitzen les fórmules que planteja la custòdia del territori.

Sigui quin sigui el nivell de compromís, les entitats de custòdia ofereixen al propietari fer-se responsable dels valors que té la seva finca, per exemple respectant la vegetació espontània dels marges agrícoles, la vegetació de ribera, un camí ramader, una barraca de vinya, un petit bosc, etc. A canvi del seu compromís per una bona gestió, el propietari rep el reconeixement de l'entitat de custòdia i de la societat, un assessorament per a una correcta gestió, un seguiment anual de l'estat de la finca i del manteniment de l'acord, el suport de voluntaris per a determinades actuacions, etc. Tot això partint sempre d'un principi que propietaris i organitzacions que els apleguen valoren com a essencial: l'acord de custòdia sempre és voluntari, per al propietari i per a l'entitat que el signen; ningú es forçat a entrar-hi. En qualsevol cas, l'acord de custòdia sempre intenta integrar també l'activitat econòmica i productiva de la finca¹.

En alguns països, i en el cas d'acords amb base legal, hi ha avantatges fiscals sobre la propietat i les rendes i condicions en les escriptures d'una propietat, que representen un estalvi econòmic directe i la seguretat del manteniment dels termes de l'acord en el cas de venda o transmissió patrimonial. Cal dir que aquests darrers mecanismes

també es comencen a estudiar al nostre país, i es podrien començar a aplicar en els propers anys.

Exemples de custòdia del territori

La Fundació Emys/Associació ADEPAR és una entitat local de Riudarenes (la Selva) que promou convenis amb finques agràries del municipi amb basses on és present la tortuga d'estany. L'Associació l'Espona, de la Palma d'Ebre (la Ribera d'Ebre), ha promogut acords verbals, és a dir, que no es basen en un document signat, per al manteniment de cultius tradicionals de cereals en uns quants bancals del poble. La Societat Espanyola d'Ornitologia (SEO) utilitza la fórmula del conveni amb pagesos propietaris de terrenys pròxims a les cingleres prelitorals del Vallès on és present l'àguila cuabarrada. La Fundació Natura ja fa temps que té llogats diferents erms de la Noguera i el Segrià amb el compromís del propietari de vetllar per la conservació dels ambients estèpics que hi són presents, incloses les construccions agràries tradicionals, on els ocells dels secans fan els seus nius. Els convenis d'adopció de rius dels grups locals del Projecte Rius/Associació Hàbitats pretenen implicar tots els interlocutors que utilitzen o vetllen el riu que passa pel seu municipi. Finalment, la Fundació Territori i Paisatge, de Caixa Catalunya, ha pogut adquirir la propietat de gairebé 7.000 hectàrees repartides en més de 13 reserves naturals privades arreu de Catalunya, a més de conservar altres indrets mitjançant convenis amb propietats municipals i privades.

Però la iniciativa de custòdia del territori més vinculada a la conservació de la pedra seca la trobem a la finca de La Trapa², a l'illa de Mallorca, on el GOB (Grup Balear d'Ornitologia i Defensa de la Natura) té aquesta finca en propietat des de 1981. Per fer front al pagament de la finca es van utilitzar múltiples vies, algunes de molt originals. A més dels hàbitats naturals del litoral mallorquí, la finca té un important patrimoni de pedra seca, amb marges i petites construccions, però també amb dipòsits i edificis a l'entorn de l'antic monestir. Ara el GOB i el Consell Insular de Mallorca estan restaurant tot el patrimoni de pedra seca de la finca.

Aquests són alguns exemples de l'inventari de les 34 entitats de custòdia del territori a Catalunya, les Balears i Andorra, que mantenen un total de 114 acords de custòdia del territori (Moreno i Pietx, 2003).

La Xarxa de Custòdia del Territori, una organització per a l'impuls i el suport a la custòdia del territori

El març de 2003 es va constituir com a associació la Xarxa de Custòdia del Territori (XCT). La XCT està formada actualment (13.10.04) per 72 membres, 30 dels quals (42%) actuen com a entitat de custòdia. Els membres es reparteixen en col·lectius diversos: associacions (33%), ajuntaments (15%), persones físiques (15%), empreses (13%), fundacions (8%), universitat i recerca (7%), consorcis i altres administracions (4%, respectivament).

La Xarxa és una organització paraigua, o de de segon nivell, que té com a objectiu principal el d'impulsar el desenvolupament i l'ús de la custòdia del territori mitjançant actuacions de tota mena. La Xarxa no manté acords de custòdia amb propietaris, sinó que facilita que els portin a terme les entitats de custòdia que en són membres. Com a associació està registrada a Catalunya, on actua de manera prioritària, si bé té membres en altres terres de parla catalana.

La Xarxa proporciona informació³, formació i assessorament als seus membres i treballa per impulsar i difondre la custòdia en contacte amb institucions, organitzacions, el món rural i de la propietat, i la ciutadania en general. La XCT està formada principalment per entitats de custòdia i altres organitzacions i institucions que li donen suport. A la Universitat de Vic hi ha la nostra seu, des d'on treballa l'equip tècnic pluridisciplinar de l'entitat, amb un advocat, una ambientòloga, un biòleg, una comunicadora i una responsable d'organització. La Xarxa compta amb el suport regular del Departament de Medi Ambient i Habitatge de la Generalitat de Catalunya, de la Fundació Territori i Paisatge de l'Obra Social de Caixa Catalunya, de la Universitat de Vic i de les organitzacions i persones que en són membres.

Pedra seca i custòdia del territori. Oportunitats i interessos comuns?

Fins avui al nostre país la custòdia del territori té més iniciatives relacionades amb la conservació de la natura i el paisatge que no amb el patrimoni rural construït. Però aquesta és una tendència que pensem que cal millorar, per tal d'abastar nous objectius i oferir noves possibilitats als propietaris de llocs amb valors a conservar. Algunes grans entitats de custòdia d'altres països com el National Trust de

Gran Bretanya, o The Land Conservancy, a la Colúmbia Britànica (Canadà) combinen conservació de la natura amb el patrimoni arquitectònic. Al nostre país pensem que les entitats dedicades a protegir i divulgar el patrimoni de la pedra seca tenen unes característiques molt indicades per actuar com a entitats de custòdia del territori del patrimoni rural construït, tan important al nostre paisatge.

Les línies d'actuació que porten a terme algunes entitats de preservació de la pedra seca són molt pròximes a la filosofia de la custòdia del territori. Per exemple, i sense ser exhaustius ni detallats: les activitats de formació i restauració de la Fundació El Solà, les de catalogació i restauració amb voluntariat a la Bisbal del Penedès que fa El Marge / Secció mediambiental ADF Clot de Bou, o els Concursos de Construcció i Manteniment de Cabanes, Pletes i Marges que des del 2001 convoquen anualment els Amics de l'Arquitectura Popular.

Ara que la custòdia del territori arrenca amb força a Catalunya, és una bona oportunitat perquè les entitats dedicades a la conservació del patrimoni rural i de la pedra seca, i les de custòdia del territori, busquin punts en comú que permetin acostar aquests dos móns, i que contribueixin a seguir augmentant la conscienciació dels ciutadans i dels propietaris del medi rural de casa nostra.

Com a exemples de l'acció conjunta que es pot emprendre, la Xarxa de Custòdia del Territori actualment està treballant en diferents iniciatives que contribueixen a les línies de debat plantejades en aquesta II Trobada de Preservació del Patrimoni en Pedra Seca. Estem impulsant noves eines de protecció legal del patrimoni a través del dret civil privat i d'altres instruments jurídics, i les entitats de custòdia estan generant oportunitats laborals en la conservació del patrimoni (vegeu Pietx, 2003) que impulsem davant del Departament de Treball. També treballem en altres línies que poden ser interessants per a les entitats de pedra seca, com la major repercussió social i als mitjans de comunicació de les entitats i iniciatives de custòdia, la recerca d'oportunitats de finançament per a la custòdia del territori o l'impuls de la custòdia del territori davant les administracions públiques. L'acció consensuada i conjunta com a xarxa d'organitzacions interessades en la conservació del territori a través de la custòdia permet assolir objectius comuns i assolir aquelles iniciatives i actuacions que cada organització per separat no pot assolir.

La Xarxa de Custòdia del Territori dóna suport a la tasca de qualsevol organització pública o privada que porti a terme iniciatives directes de conservació en acord amb els propietaris de les finques. Esperem que en el futur hi hagi entitats de pedra seca que participin i treguin profit d'implicar-se a la Xarxa. Ens trobem en un moment de gran interès per a les entitats que treballen en aquest àmbit, i les entitats que debatin i busquin la manera d'implicar-s'hi poden augmentar la seva repercussió social i donar major ressò a la seva estima pel patrimoni i el paisatge del país. Les portes de la XCT són obertes i, de debò, esperem que les entitats de preservació de la pedra seca us hi sentiu cridades. Vosaltres també sou una peça clau en el nostre discurs.

Referències

- Asensio, N., Cortina, A. i Pietx, J. 2002. *Opcions per a la custòdia del territori en finques privades. Guia pràctica per a la propietat*. Fundació Territori i Paisatge / Xarxa de Custòdia del Territori. 32 p.⁴
- Moreno, R. i Pietx, J. 2003. *Primer inventari d'acords i entitats de custòdia del territori a Catalunya, Illes Balears i Andorra. Informe final*. Informes de la Xarxa de Custòdia del Territori, 2. Inèdit. 21 p. (descarregable a: www.custodiaterritori.org/centre_recursos.php).
- Pietx, J. 2003. *Entitats de custòdia del territori i conservació de la natura: necessitats i oportunitats d'ocupació i professionalització. La visió de la XCT*. Ponència a la III Reunió de la Xarxa de Custòdia del Territori. (descarregable a: www.custodiaterritori.org/centre_recursos.php).

¹ Recentment hem proposat el concepte de mercat de la custòdia del territori, per promoure els productes i serveis vinculats a finques amb acords de custòdia del territori (consulteu [custodiaterritori.org](http://www.custodiaterritori.org)).

² <http://www.gobmallorca.com/trapa/index.htm>

³ El noticiari electrònic mensual *Custòdia de 30 en 30* és l'eina bàsica d'informació que utilitzem, i us hi podeu subscriure de manera gratuïta des del web de la XCT.

⁴ Sol·licitud d'exemplars: info@custodiaterritori.org. Disponible en format pdf a: www.custodiaterritori.org/centre_recursos.php